

مبانی روان‌شناختی حجاب و مھاف

با نگاهی به متون اسلامی

محمدرضا سالاری‌فر

عضو هیأت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

مقدمه

روابط زن و مرد، به عنوان اولین رابطه انسانی در تاریخ بشر، اساس زندگی اجتماعی و عامل اساسی استمرار نسل انسانی بوده است. این رابطه طبیعی، در کنار کارکردهای بسیار مهم و مؤثر آن در زندگی انسان، معمولاً زمینه‌ای برای انحراف و آسیب‌های اجتماعی نیز گردیده است، به همین دلیل نهادهای اجتماعی ضوابطی برای روابط زن و مرد قرار داده‌اند.

ادیان الهی نیز به عنوان مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در فرهنگ و روابط اجتماعی، در مورد قواعد روابط زن و مرد بسیار سخن گفته‌اند. دین اسلام، در آموزه‌های خود ارزش والایی برای زنان در نظر گرفته و آنان را هم ردیف مردان در کسب ۱- فضایل انسانی و ۲- نیل به حیات طیبه اعلام نموده است. در این راستا فعالیت اجتماعی زنان پذیرفته شد و ورود آنان به صحنه‌های اجتماعی میسر گردید. در این شرایط لازم بود که نحوه حضور زنان در موقعیت‌هایی غیر از منزل که جنبه خصوصی دارد، معین شود. به علاوه حدود رابطه زنان و مردان تعیین گردد. بر این اساس، آیات قرآن و سخنان پیامبر اسلام (ص) در یک روند تدریجی، قواعد حضور زنان در جامعه یعنی محدوده پوشش شرعی زنان و ضوابط روابط زنان و مردان را در جامعه بیان نمود. این مقاله درصدد است که با بیان محدوده پوشش زنان در جامعه و ضوابط روابط زنان و مردان مبانی روان شناختی آنها را بررسی کند. در ابتدا حکم پوشش شرعی زنان را بیان کرده، سپس در مفهوم روان شناختی حریم شخصیتی انسان و تفاوت‌های زن و مرد را پی می‌گیریم، سپس محدوده روابط زن و مرد در اسلام را بر اساس این دو مفهوم تبیین می‌کنیم. پس از آن به فلسفه روان شناختی حجاب و عفاف پرداخته و در

انتها آثار اجتماعی رعایت قواعد روابط زن و مرد و در ضمن آن پیامدهای بی‌توجهی به آن را بررسی می‌کنیم. در این مقاله، سعی بر آن است که موضوع حجاب و عفاف را از دیدگاه دینی و علمی بررسی کنیم.

حکم پوشش شرعی زنان در اسلام

لزوم پوشش برای زنان، در آیات قرآن و کلمات اولیای دین اسلام (ع) تصریح شده است و به عنوان یکی از قوانین مهم اسلام تلقی می‌شود. در این رابطه دو آیه در قرآن آمده است.

۱- آیه ۳۱ سوره نور که بر پوشش سینه و گردن، علاوه بر سر دلالت دارد:
«به زنان با ایمان بگو چشم‌های خود را فرو گیرند و دامان خویش را حفظ کنند و زینت خود را جز آن مقدار که نمایان است، آشکار ننمایند و روسری‌های خود را بر سینه افکنند (تا گردن و سینه با آن پوشانده شود) و زینت خود را آشکار نسازند مگر برای شوهرانشان یا پدرانشان یا...»^۱

۲- آیه ۵۹ سوره احزاب که بر لزوم پوشش برجستگی‌های بدن دلالت دارد:^۲

-
1. خمار در فرهنگ ما به معنای روسری است. در زبان عربی به معنای مقنعه آمده است. مجمع البحرین، ۲۹۱/۳.
 2. جلباب به معنای روسری بلندی است تا نزدیک کمر، حجم بدن را می‌پوشاند و در فرهنگ ما چیزی شبیه چادر کوتاه است. «الجلباب ثوب اوسع من الخمار، دون الرداء تغطي به المرأة رأسها و صدرها و قیل هوالملحفة».

مجمع البحرین، ۲۳۳/۱.

«ای پیامبر به همسران و دخترانت و زنان مؤمن بگو: جلباب‌های (روسری‌های بلند) خود را بر خویش افکنند، این کار برای این که آنها (به عفت) شناخته شوند تا مورد آزار قرار نگیرند، بهتر است...».

جلباب به صورت روسری بلند یا چادری که اکنون زنان مسلمان به سر می‌کنند بسیار شبیه بوده است. بر اساس این دو آیه و بسیاری از کلمات اولیای دین اسلام (ع)^۱، محدوده پوشش شرعی زنان در مقابل مردان نامحرم همه بدن و برجستگی‌های آن به استثنای صورت و دو میچ است.

این دو آیه و عبارات دیگر در متون اسلامی، علاوه بر لزوم پوشش بدن بر نحوه روابط کلامی و غیرکلامی مرد و زن نامحرم نیز دلالت دارد. برای تبیین بیشتر این آموزه‌ها، به دو مفهوم روانشناختی یعنی، حریم شخصیتی انسان و تفاوت‌های زن و مرد می‌پردازیم.

حریم شخصیتی انسان

همه انسان‌ها در اطراف خود فاصله‌ای را نگه می‌دارند که آنان را از یکدیگر جدا می‌کند. زن و مرد با ازدواج فاصله روانی و فیزیکی زن و شوهر تقریباً به صفر می‌رسد.^۲ هر چند در این شرایط نیز زن و شوهر نیازمند فضای روانی منحصر به فرد هستند که دیگری باید با اجازه او، وارد این فضا یا حریم شود. تعبیر دیگر از این موضوع، استقلال شخصیتی زن و شوهر است که باید حفظ شود، هر چند معمولاً رابطه عاطفی بسیار نزدیکی

1. وسائل، ج ۲۰، ص ۲۰۰، باب ما یحلّ النظر الیه من المرأه و مالا یجب علیها شره.

2. گنجی، حمزه، هداشت روانی، ص ۲۰.

بین آنان برقرار می‌شود. مفهوم «مرز» در نظریه‌های خانواده درمانی نیز نشانگر فاصله فیزیکی و روانی‌ای است که بین افراد برقرار می‌شود. وجود مرزها بین اشخاص باعث حفظ استقلال فردی و گروهی آنها در خانواده می‌شود.^۱

در روابط اجتماعی بیرون خانواده، با ضرورتی بیشتر، همه انسان‌ها نیازمند مرزی بین خود و دیگران هستند. مرز عبارت است از فاصله روانی و فیزیکی بین هر فرد و دیگران. فرد با ایجاد این مرزها سعی دارد، حریم شخصیتی خود را حفظ کند. اگر این مرزها مورد تعدی قرار گیرد فرد احساس آزار و ناراحتی می‌کند. مرز فیزیکی به صورت‌های مختلفی است که ساده‌ترین آنها، فاصله‌ای است که بین فرد و دیگران باید رعایت شود. بهتر است با مقدمه‌ای وارد این مرز شود. ممکن است سؤال شود به چه دلیل این مقدار فاصله باید رعایت شود. چه کسی این فرضیه و نظریه را بیان داشته است؟ آیا این محدوده شرعی و اسلامی و دلیل آن آیه و روایت است یا نظر شخصی و نویسنده‌ای است؟...

این فاصله را بین ۴۵ تا ۱۲۵ سانتیمتر عنوان کرده‌اند و به همین دلیل حضور دیگران در کمتر از ۴۵ سانتیمتری فرد باعث آزار او می‌گردد.^۲ از دیگر حریم‌ها و مرزهای فیزیکی انسان، اتاق خواب، اتاق کار، محدوده منزل، تلفن و ارتباطات الکترونیکی افراد است. نوعی توافق در همه فرهنگ‌های بشری وجود دارد که به این نیاز انسان‌ها یعنی، حریم‌های فیزیکی اهمیت داده می‌شود.

حریم‌ها و مرزهای روان‌شناختی انسان، اهمیت بیشتری دارد. حریم روانی شامل بخش‌های ظاهری بدن، مسایل عاطفی و اسرار شخصی و خصوصی انسان

1. مینوچین، سالوادر، خانواده و خانواده درمانی، صص ۱۹۱-۱۹۶.

2. گنجی، حمزه، همان.

و برخی رویدادهای زندگی است. این امور، محدوده خصوصی شخصیت انسان است و حفظ آنها استقلال افراد را تأمین می‌کند.

برای نمونه، تماس سر یا هر بخش از بدن دیگری، حتی اگر همجنس باشند، منوط به نوعی اجازه اوست، در غیر این صورت در همه فرهنگ‌ها این حرکت را نوعی تعدی به حریم شخصیتی فرد تلقی می‌کنند. همینطور مطالعه دفترچه خاطرات کسی بدون اجازه او یا سعی در کشف اسرار خصوصی دیگران، نامطلوب شمرده می‌شود. از آنجا که حریم شخصی و مرز روان شناختی افراد در روابط اجتماعی افراد تجلی می‌یابد به انواع این روابط اشاره می‌کنیم.

روابط کلامی و غیر کلامی

بخشی از روابط انسان به محتوای گفتگوی آنها با هم باز می‌گردد. اصل گفتگو با دیگران نوعی گشودن مرزهای روانی به سوی دیگری است. به همین علت ما با هر فردی گفتگو نمی‌کنیم. در مرتبه دوم رابطه کلامی ما با دیگران مراتبی دارد. با برخی در حد احوالپرسی و مسایل سطحی خود صحبت می‌کنیم. هر چه رابطه عمیق‌تر شود به مسایل درونی می‌پردازیم و مسایل خصوصی و برخی اسرار خود را ابراز می‌داریم. هرچه رابطه بیشتر و عمیق‌تر شود گویا مرزها و حریم‌ها بیشتر گشوده می‌شود، تا حدی که رابطه بسیار نزدیک می‌شود که نوعی رابطه خونی برقرار می‌شود که باز محتوای خصوصی تری را مبادله می‌کنیم. نزدیک‌ترین فاصله، ازدواج و همسری است که تقریباً مرز و فاصله افراد در حد صفر می‌شود.

در یک ارتباط غیرکلامی بین دو نفر، مبادله اطلاعات و پیام‌ها به هشت صورت انجام می‌گیرد:^۱

پوشش: افراد از جمله زن و مرد با طرز و نوع پوشش خود قصد دارند پیام‌هایی به طرف مقابل ارسال کنند، که جذابیت و زیبایی ممکن است یکی از این پیام‌ها باشد.

نگاه و تماس چشمی: افراد با نگاه و تماس چشمی، ممکن است علاقه و میل شدید، نفرت، توجه و اموری دیگر به سایرین ابراز کنند.

حالت چهره: حالات چهره منعکس کننده عواطف انسانهاست. به طور طبیعی حالات چهره نشانگر شش عاطفه اصلی انسان یعنی، خشم، ترس، شادی، غم، تعجب و تنفر است.^۲

آهنگ صدا و طرز صحبت کردن: جدای از محتوای کلام، زیر و بمی و تندى و سرعت صدا، پیام‌هایی را به شنونده القا می‌کند. این امر در ارتباط زن و مرد با توجه به تفاوت آهنگ و طرز صحبت آنها، بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

وضعیت بدنی و حرکات اعضای بدن: افراد با وضعیت بدنی خود و طرز حرکات دست و سر و کل بدن رابطه خاصی را با دیگران برقرار می‌کنند.

تماس بدنی: تماس بدنی که از طریق لمس بدن دیگری، دست دادن و موارد دیگر تحقق می‌یابد، معمولاً عواطف مثبت و دوستی را بین افراد تقویت می‌کند.

1. روان‌شناسی اجتماعی، با نگرش به منابع اسلامی، ص ۳۹ تا ۵۶.

2. همان، ص ۴۰.

بوی بدن: بوی بدن یکی از زمینه‌های توجه افراد به یکدیگر است. عطرها که برای خوشبو کردن بدن به کار می‌رود، دارای تنوع بسیاری است. چرا که نقش مهمی در جذب افراد دارد.

فاصله افراد از یکدیگر: عامل غیرکلامی دیگر فاصله افراد از هم است. وجود افراد دیگر در یک فضا ممکن است فاصله دو نفر را بیشتر کند و در خلوت افراد با هم، فاصله دو نفر بسیار کم می‌شود. بدیهی است که در همه موارد روابط غیرکلامی افراد به نحوی حریم‌های شخصیتی خود را حفظ می‌کنند. همین طور هر یک از این روابط می‌تواند مرز و حریم را به سوی دیگری باز کند.

محدوده شرعی روابط زن و مرد نامحرم

در متون اسلامی رعایت عفاف در روابط زن و مرد نامحرم، در همه ابعاد روابط کلامی و غیرکلامی مورد تأکید قرار گرفته است.^۱ هر چند به موضوع جاب زن بیشتر توجه شده است. در این بخش شواهدی از متون اسلامی برای لزوم رعایت ابعاد هشتگانه روابط زن و مرد نامحرم را بیان می‌کنیم.

در مورد پوشش، آیات خمار و جلباب به علاوه کلمات معصومان(ع) که این آیات را توضیح داده است، محدوده پوشش زن را تعیین کرده و محدوده مجاز را قرص صورت و میج دست اعلام کرده است. در مورد تماس چشمی و نگاه، در آیات ۳۰ و ۳۱ سوره نور آمده است: «به مردان مؤمن بگو چشم‌های خود را (از نگاه به نامحرمان) فرو گیرند...» و «به زنان با ایمان بگو چشم‌های خود را (از

1. رك مستدرک الوسائل ج ۱۱، ص ۲۷۷؛ ج ۱۴، ص ۱۸۹؛ کافی ۳۲۴/۵. «خير نسائكم العفيفة و

الفقيه» ۳/۳۸۹.

نگاه هوس آلود) فرو گیرند...»، سخنان بسیاری از اهل بیت(ع) نیز بر مهار نگاه زن و مرد نامحرم تأکید دارد.^۱

در مورد حالت چهره می‌توان از ادله کراهت خندیدن در مقابل نامحرمان استفاده^۲ کرد که حالت چهره مرد و زن نامحرم در مواجهه با یکدیگر نباید حالت تحریک‌آمیز داشته باشد. آهنگ و طرز صحبت کردن زن و مرد نامحرم نیز باید به گونه‌ای باشد که حریم شخصیتی خود را حفظ کرده و مانع ورود هرگونه امیال نامشروع دیگران به محدوده روانی آنان گردد.

قرآن در مورد طرز صحبت زنان صریحاً به آهنگ صدای آنان می‌پردازد: «... با ناز سخن مگویید که بیمار دلان در شما طمع کنند و سخن شایسته بگویند»^۳. رسول خدا(ص) زنان را از بلند صحبت کردن نهی می‌کرد مگر آن که ناچار شوند^۴. همچنین بلند «تلبیه» گفتن برای زنان جایز نیست.^۵ خداوند در مورد وضعیت بدنی و حرکات اعضای بدن، در آیه بعدی به زنان پیامبر(ص) توصیه می‌کند که هوس‌انگیز راه نروند.^۶ به نظر می‌رسد طرز راه رفتن و حرکات دست و پا می‌تواند به نوعی حریم شخصیتی زن یا مرد را برای ورود دیگران بگشاید.

1. وسائل، ۱۹۰/، باب تحريم النظر الي النساء الاجانب؛ ۱۶۶/۱۵ باب الفروض علي الجوارح.

2. همان، ۱۹۸/۲۰.

3. «فلا تخضعن بالقول فيطمع الذي في قلبه مرض و قلن قولاً معروفاً»، احزاب: ۳۲.

4. نوري، ميرزا حسين، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، صص ۲۸۰ و ۳۲۸.

5. كليني، محمد بن يعقوب، الكافي، ج ۴، ص ۴۰۵.

6. «..... و لا تبرجن تبرج الجهلية الاولى.....» احزاب: ۳۳.

روایات زیادی تأکید دارد^۱ که بین زن و مرد نامحرم هیچ‌گونه تماس بدنی روی ندهد. تماس بدنی به رابطه عاطفی عمیق دو نفر منجر می‌شود و باعث گشودن فضای روانی دو نفر بر روی یکدیگر می‌شود و حریم روانی آنها را به راحتی باز می‌کند. متون اسلامی به جهات فوق، تماس بدنی زن و مرد نامحرم را به شدت نهی می‌کند.^۲ از آنجا که بوی بدن می‌تواند عاملی برای جذب افراد به یکدیگر شود، می‌توان آن را عامل دیگری برای شکسته شدن حریم روانی افراد و ورود به آن دانست به همین جهت روایات اسلامی عطر زدن زن و معطر بودن او در مواجهه با مردان نامحرم را نهی کرده و عواقب نامناسب برای آن بر می‌شمارد.^۳

فاصله فیزیکی زن و مرد نامحرم نیز که در حفظ حریم روانی آنها تأثیر دارد به گونه‌های متعدد در روایات اسلامی بیان شده است. از خلوت کردن زن و مرد نامحرم نهی شده است؛^۴ چرا که فاصله روانی آنها را کم می‌کند و زمینه ورود به حریم خصوصی آنها توسط دیگری فراهم می‌گردد، بر رعایت این فاصله بسیار تأکید شده است^۵ و حتی احساس گرمای بدن که در جایی نشسته است^۶ امر مطلوبی نیست و پیشگیری از آن لازم است. در مجموع حفظ حریم شخصیتی زن و مرد

1. کافی ۵/۵۲۵.

2. وسائل ۲۰/۳۲۶ و ۲۰/۱۰۷، «ما من أحد آلا و هو یصیب حظاً من الزنا فرنا العینین النظر و زنا الفم القبله و زنا الیدین اللمس صدق الفرّج ذلك ام کذب».

3. همان، ۲۲۱، «ولا یجوز لها ان تطیب اذا خرجت من بیتها».

4. همان ۲۰/۱۸۵ و باب عدم جواز خلوة الرجل بالمرأة الاخبیة. «عن رسول الله (ص) قال من كان یومن بالله و الیوم الاخر فلا یبیت فی موضع یسمع نفس امرأة لیست له بمحرم».

5. همان، ج ۲۰، ص ۲۳۵، تنه زدن و فاصله بسیار نزدیک زن و مرد، بسیار نامطلوب شمرده شده است.

6. همان، ۲۰/۲۴۸، «باب کراهة الجلوس فی مجلس المرأة اذا قامت عنه حتی یبرد».

و پیشگیری از آن لازم است. در مجموع حفظ حریم شخصیتی زن و مرد نامحرم توسط خود و طرف مقابل، منوط به توجه و رعایت حدود شرعی روابط کلامی و ابعاد هشتگانه در روابط غیر کلامی آنها است. فقط از این طریق می‌توان به رابطه عفیانه زن و مرد نامحرم و دوری آنها از انحرافات اخلاقی دست یافت.

نقش تفاوت‌های زن و مرد در رعایت عفاف

همان گونه که گفته شد تحقق عفاف، به رعایت حریم‌های شخصیتی زن و مرد باز می‌گردد. با این وجود در بخشی از این حریم مانند پوشش، متون اسلامی تکالیف و مسئولیت‌های بیشتری را متوجه زنان نموده است. در این بخش ضمن اشاره به این تفاوت تکلیفی، زمینه‌های روان‌شناختی آن را بررسی می‌کنیم. به طور کلی تفاوت‌های زن و مرد را می‌توان در دو بعد جسمانی و روانی بیان نمود. در اینجا بیشتر به تفاوت‌هایی نظر داریم که در موضوع عفاف و حجاب تأثیر گذار می‌باشند. در بعد جسمی، زنان جذابیت و زیبایی بیشتری دارند همین امر موجب شده در همه دنیا زیبایی بدن زن ابزار مهمی برای تبلیغات تجاری در نظر گرفته شود. همین تفاوت به شکسته شدن بیشتر حریم روانی زنان منجر می‌شود. به همین جهت قوانین اسلامی برای پوشش، وضعیت بدنی و حرکات اعضای بدن و بوی بدن زنان محدودیت بیشتری مقرر می‌کند. بی تردید این محدودیت به منظور حفظ حریم روانی زنان است.

تفاوت جسمانی دیگر زن و مرد به توان بدنی آنان باز می‌گردد. به طور کلی توان بدنی مردان در انجام کارهای سخت مانند جنگ و کارهای دستی سنگین بیشتر است. به همین جهت در نزاع‌های اجتماعی زنان آسیب‌پذیری بیشتری دارند، به طوری که در جنگ‌هایی که به شهرها کشیده می‌شود این زنان هستند که

بیشتر مورد تعدی و آزار قرار می‌گیرند. این امر ایجاب می‌کند که به طور کلی زنان در همه ابعاد کلامی و غیرکلامی بیشتر سعی در حفظ حریم روانی خویش داشته باشند. در بعد روانی زنان از عواطف و احساسات مثبت‌تری برخوردارند. آنان بهتر می‌توانند احساسات دیگران را درک کنند و در مجموع دو برابر مردان احساس همدلی می‌کنند.¹

در کنار این بعد مثبت، آسیب‌پذیری عاطفی و روانی آنها بیشتر است. با توجه به این نکات در مورد آهنگ صدا و محتوای کلمات و حالت چهره توصیه‌ها بیشتر متوجه زنان است، چرا که آنان در این زمینه از ابزارهای قوی‌تری برخوردارند. در برخورد با جنس مخالف مردان بیشتر به ابعاد جسمانی و زیبایی زنان و در مجموع جنبه‌های جنسی آنان توجه دارند. در مقابل زنان بیشتر نگاه عاطفی و احساسی به جنس مخالف دارند. به علاوه زنان معمولاً در برخورد با جنس مخالف نوعی سادگی و معصومیت دارند و بیشتر برخوردی دور از بار جنسی با مردان دارند. در مقابل مردان معمولاً نگاهی زیرکانه و جنسی به زنان دارند. این تفاوت عاطفی و روانی زمینه‌ای برای توصیه بیشتر به مردان در مورد مهار نگاه‌ها، تماس‌ها و فاصله‌ها و گفتگو با زنان نامحرم است.

از این نکات روشن می‌شود که لزوم رعایت حجاب و عفاف امری مشترک بین زن و مرد است و در همه ابعاد کلامی و غیر کلامی، چارچوب‌های شرعی برای هر دوی زن و مرد در نظر گرفته شده است. البته در برخی ابعاد برای زن یا مرد محدودیت‌های بیشتری مقدر گردیده است.

1. آذربایجانی و دیگران، روان‌شناسی اجتماعی.

فلسفه روان‌شناختی حجاب و عفاف:

به نظر می‌رسد که حکمت و دلیل تأکید ادیان الهی بر حجاب و عفاف بیشتر در زنان به چهار جنبه باز می‌گردد: ۱- حفظ سلامت جسمانی زن. ۲- حفظ سلامت روانی زن. ۳- شکوفایی همه استعدادهای زن. ۴- رشد اخلاقی و معنوی زن.

یکی از فلسفه‌های حجاب در قرآن مورد آزار قرار نگرفتن زنان اعلام شده است.^۱ بی‌توجهی زنان به رعایت حجاب و عفاف موجب جذب مردان بیمار دل و طمع‌ورز به آنان بر می‌گردد. همین امر موجب تعدی و آزار نسبت به زنان می‌شود. بحث آزار جنسی زنان در عصر حاضر توجه بسیاری از روان‌شناسان اجتماعی را به خود جلب کرده است. این آزار در رفتار کلامی و غیر کلامی بروز می‌کند و عبارت است از هر نوع رفتاری که ماهیت جنسی داشته باشد و برای زنان شرایط آزارنده‌ای را پدید آورد. خیره شدن به ظاهر زن، بیان عباراتی درباره چهره و ظاهر زن و تعدی جنسی از این موارد است.^۲ بر اساس متون اسلامی هر چه زنان در رعایت عفاف و حجاب، تلاش بیشتری مبذول نمایند، احتمال مورد آزار قرار گرفتن آنها کمتر می‌شود و همین امر در حفظ سلامت جسمی و روانی آن تأثیر مستقیم دارد.^۳

1. احزاب: ۵۹، «.... یدنین علیهنّ من جلبیهنّ ذلك ادنی ان يعرفن فلا یؤذین ...».

2. روان‌شناسی اجتماعی، ص ۱۹۰.

3. نهج البلاغه، نامه ۳۱، « و اکفف علیهنّ من ابصارهنّ بحجابک ایاهنّ فان شدّة الحجاب ابقی علیهنّ ».

قرآن در مورد رعایت عفاف تعبیرهایی مانند «ان يستعففن خیر لهن^۱»، «أطهر لقلوبکم و قبولهن^۲» و «ازکی لهن^۳» دارد، که تأثیر عفاف را بر سلامت روانی نشان می‌دهد، البته سلامت روانی از نظر اسلام معنای وسیع‌تری دارد. تأثیر بر سلامت روانی در اموری مانند احساس ایمنی زنان متجلی می‌شود.^۴ پژوهشی نشان داد که دختران دارای نگرش مثبت و بالا به حجاب، دچار اضطراب کمتری هستند.^۵ زنان دارای استعدادهای متعددی در امور علمی، تربیتی، هنری، اجتماعی و امثال آن هستند. رعایت عفاف و حجاب موجب می‌شود رابطه اجتماعی زنان با سایرین، در همه ابعاد انسانی آنها تجلی یابد. این امر به فعلیت یافتن استعدادهای مختلف زنان منجر می‌شود. بی‌تردید شکوفایی استعدادهای ویژه زنانه، نیازمند رابطه‌های اجتماعی آنها در ابعاد مختلف علمی و اجتماعی است. رشد اخلاقی و معنوی زنان نیز در پرتو رعایت حریم‌های شخصیتی آنهاست. نیل به فضایل اخلاقی و معنوی و دینی زنان فقط در ضمن برقراری روابط انسانی و سالم آنها با دیگران ممکن است.

عفاف و حجاب به زنان کمک می‌کند تا در رابطه با دیگران به جای توجه به ابعاد جسمانی آنها، حریم شخصیتی آنها ارج نهاده شده و زمینه‌ای برای آزار و بد رفتاری با آنها فراهم شود. از آیه ۵۹ سوره احزاب «این کار برای آن که شناخته

1. نور: ۶۰.

2. احزاب: ۵۳.

3. نور: ۳۰، «و یحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم» نور.

4. رجی، عباس، حجاب و نقش آن در سلامت روان، ص ۱۰۴.

5. همان، ص ۱۹۱.

شوند و مورد آزار قرار نگیرند» می‌توان این برداشت را تلقی کرد. به عبارت دیگر، ثمره حجاب و عفاف، شناخته شدن جایگاه واقعی زن به عنوان انسانی با ویژگی‌های خاص خود است. بی‌عفتی و برهنگی به زن جنبه جنسی می‌دهد و انسان بودن او را به فراموشی می‌سپارد.¹

آثار بی توجهی به حریم شخصیتی زنان

بی توجهی به عفاف در سطح فرهنگ عمومی و بین زنان و مردان عواقب ناخوشایندی برای خود زنان دارد و مهم‌ترین اثر نامطلوب قرار گرفتن زنان در معرض آسیب‌های جسمانی و روانی است. رعایت نکردن حدود کلامی و غیرکلامی که شرح داده شد، نزدیک شدن به حریم شخصیتی زنان و تعدی به آنها را تسهیل می‌کند. دومین اثر منحصر شدن همه ابعاد شخصیتی زنان در بعد جنسی و جسمی است. وقتی زنان پوشش شرعی و سایر حدود عفاف را رعایت نمی‌کنند، به دلیل جذابیت جنسی و جسمی آنها برخی مردان متمرکز بر همین بعد شده و رابطه خود را با زنان در قالب و چارچوب جنسی و جسمی محدودی می‌بینند. عکس العمل و واکنش متقابل زنان نیز به دلیل نیاز هر انسان به توجه و تشویق به طور طبیعی این خواهد بود که بر ابعاد جسمی خود تمرکز بیشتری پیدا کنند و به عبارت دیگر برای ظاهر و زیبایی‌های جسمی خود سرمایه‌گذاری روانی بیشتر مبذول نمایند. در نهایت با فرآیند جنسی و جسمی شدن زنان توسط خود و دیگران مواجه می‌شویم.

1. همان، ص ۱۰۷.

به نظر می‌رسد یکی از معضلات اجتماعی و فرهنگی در جوامع بی توجه به حجاب و عفاف، همین پدیده است. سومین پیامد نامطلوب که با اثر دوم در هم تنیده است، بی‌توجهی به سایر استعداد‌های زنان و رکورد آنهاست. بی‌تردید زنان از استعداد‌های فردی و اجتماعی متعددی برخوردارند. عدم رعایت عفاف و حجاب موجب برجسته و افراطی شدن بعد جنسی و جسمی زنان می‌گردد. در کنار این پدیده به استعداد‌های نهان زن اعتنا نمی‌شود و به طور عادی این استعدادها به رکود و توقف کشیده می‌شود.

آثار خانوادگی رعایت عفاف و حجاب شرعی

یکی از اهداف مهم توصیه‌ها و قوانین عفاف در ادیان به سازمان خانواده باز می‌گردد. خانواده به عنوان اساس و پایه نظام جامعه، حتی در حال حاضر مهم‌ترین سازمان اجتماعی محسوب می‌گردد. سلامت هر جامعه و افراد آن منوط به سلامت و کارایی خانواده‌های آن است. در این بخش به دو تأثیر عمده عفاف بر سلامت و کارایی خانواده اشاره می‌کنیم. اولین تأثیر، تقویت محبت و صمیمیت بین زن و شوهر است که بسیاری از مؤلفان به آن اشاره کرده‌اند.^۱

رعایت عفاف و حجاب موجب می‌شود هر گونه بهره‌برداری جنسی به محیط خانواده و در محدوده ازدواج منحصر گردد. عدم رعایت حجاب و عفاف موجب جاذبه‌هایی بین زن و مرد نامحرم در بیرون خانواده می‌شود. در این وضعیت، بروز علاقه مرد به زن‌های دیگر و کم شدن علاقه به همسر خود و

۱. مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، صص ۸۹-۸۳.

دلبستگی عاطفی زن به مردهای دیگر، امری اجتناب‌ناپذیر است.^۱ برای نمونه در بررسی‌ها روشن شده، هنگامی که مردها عکس‌های زنان بسیار زیبا را می‌بینند همسران مورد علاقه خود را با جذابیت کمتری ارزیابی می‌کنند.^۲ رعایت عفاف با تقویت روابط عاطفی زن و شوهر به تحکیم سازمان خانواده کمک می‌کند. اعتماد و دلگرمی زن و شوهر به یکدیگر انگیزه آنها را در ایفای وظایف خانوادگی بیشتر می‌کند.

تأثیر دوم رعایت عفاف عبارت است از تولید و پرورش نسل سالم. هر چه عفاف بیشتر رعایت شود رفتارهای جنسی نامشروع کاهش می‌یابد. با کاهش انحرافات جنسی، رفتارهای جنسی زن و شوهر که زمینه تولید فرزند است جنبه مشروع، اخلاقی و حتی مقدس پیدا می‌کند. در مقابل رفتارهای جنسی نامشروع نه فقط به پدید آمدن فرزندان نامشروع منجر می‌شود بلکه این رفتار نامطلوب پدر یا مادر به پرورش انحرافات جنسی در فرزندان می‌انجامد. نکته دیگر به تأثیر غیر مستقیم عدم رعایت عفاف در فرزندان باز می‌گردد. زن و شوهرهایی که انحراف جنسی دارند به وظایف والدینی خود به طور مناسب عمل نمی‌کنند و فرزندان آنها در فضای بی‌اعتمادی، آشفتگی و دور از عواطف گرم پرورش می‌یابند. این فرزندان با احساس عزت‌نفس پایین رشد می‌کنند و زمینه بسیاری از انحرافات و بزهکاری‌ها در آنها به وجود می‌آید.

۳. سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی، ص ۱۰۵.

۲. آذربایجانی، مسعود و سایرین، روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، ص ۲۵۳.

آثار اجتماعی رعایت حجاب و عفاف

اولین تأثیر اجتماعی رعایت عفاف از سوی زنان حفظ حرمت و کرامت انسانی زنان در جامعه است. حضور اجتماعی زنان به شرط رعایت عفاف، موجب می‌شود که در سطح جامعه به ابعاد انسانی زنان از جمله توانمندی علمی، هنری و اجتماعی آنها توجه شود.

در یک بررسی روان شناختی می‌توان به این واقعیت دست یافت که عدم رعایت عفاف و برهنگی به منظور خودنمایی است که این امر به نوبه خود نشان از کمبود عاطفی و نیاز به جلب توجه و احترام دارد. ارائه جلوه‌های ظاهری و نمایش زیبایی بدنی در نهایت این نیاز زنان را برآورده نمی‌کند. یکی از مؤلفان عرب در این رابطه می‌گوید: «زن امروزی به حدی از بیگانگی و خود باختگی رسیده که روح و جسم او در اختیار دیگران است و حتی اختیاری بر جسمش ندارد...»^۱. در نهایت امروزه زنان همه کرامت و شخصیت خود را در رابطه‌های شهوانی در اختیار مردان قرار می‌دهند.

در کنار حفظ حرمت زنان دومین تأثیر اجتماعی یعنی شکوفایی استعداد‌های آنها تحقق می‌یابد. بی تردید بدون حضور زنان در جامعه استعداد‌های آنها شکوفا نمی‌شود. با این وجود حضور بدون عفاف نیز چنین پیامدی دارد؛ چرا که به علت جاذبه زن و مرد و خصیصه‌های زیبایی شناختی زنان به ابعاد دیگر زنان توجه نمی‌شود. برای نمونه مشارکت‌پذیری زنان آمریکا در سطوح علمی، آموزشی، پژوهشی و اجتماعی بسیار پایین و در سطح ۱۰ تا ۱۴ درصد است. در مقابل،

1. السعداوي، نوال، چهره عربیان زن عرب، ص ۱۴۶.

بیشترین آمار مشارکت آنها در امور خدماتی و سرگرمی و ایجاد منبع درآمدی از راه نیازهای جنسی است.^۱

سومین تأثیر عفاف فراهم شدن فضای سالم در روابط زن و مرد و دوری جامعه از زمینه‌های تحریک‌آمیز جنسی است. هرچه رعایت عفاف کمتر باشد، آستانه تحریک جنسی در جامعه کمتر می‌شود و در نتیجه هیجان و تنش‌های جنسی افزایش می‌یابد. این امر آرامش روانی زنان و مردان را در جامعه کاهش می‌دهد. همراه با تأثیر سوم، افراد جامعه به رفتارهای نابهنجار و انحرافات جنسی کمتری دچار می‌شوند. در دیدگاه اسلامی یکی از کارکردهای مهم رعایت عفاف و حجاب، حفظ جامعه از انحرافات جنسی است.^۲

تأثیر مهم دیگر رعایت عفاف، تقویت امنیت اجتماعی زنان در جامعه است.^۳ از عوامل مهم ایجاد امنیت اجتماعی زنان، پیشگیری از شرایطی است که موجب طمع مردان هوس باز و سوء استفاده آنها می‌گردد. کمترین تأثیری که رعایت حجاب و عفاف دارد، این امر است که چنین زنانی به دنبال نگاه‌ها و رفتارهای جنسی دیگران نیستند و از این امر ناخوشنودند. این امر موجب می‌شود که بسیاری از مردان به آنها نظر سوء نداشته باشند. پیامد نهایی و مهم فردی و اجتماعی رعایت حجاب و عفاف را می‌توان معصومیت و روحانیت افراد جامعه اعلام نمود. امیرالمؤمنین (ع) در این رابطه فرمود: «نزدیک است که فرد عقیف فرشته‌ای از فرشتگان گردد».^۴

۱. رجبی، عباس، حجاب و نقش آن در سلامت روان، ص ۱۲۹.

۲. وسائل ج ۲۰، ص ۱۹۳، ح ۲۵۴۰۶، «... حرّم النظر الي شعور النساء... لما فيه من تهییج الرجال و ما يدعو اليه التهیيج الي الفساد...».

۳. زیبایی نژاد، محمدرضا، نظام اسلامی و مسئله پوشش زنان، نظام اسلامی و حجاب، ص ۲۴.

۴. قصار الحکم، ۴۷۴، «لا لاكاد العقیف ان یكون ملكاً من الملائكة».

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم، ترجمه محمد فولادوند، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۲- آذربایجانی، مسعود و سایرین، روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، قم و تهران، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۲.
- ۳- الحر العاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البیت (ع)، ۱۴۱۶هـ.ق.
- ۴- حق شناس، سید جعفر، نظام اسلامی و مسئله حجاب، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، قم.
- ۵- رجبی، عباس، حجاب و نقش آن در سلامت روان، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ۱۳۸۵.
- ۶- سالاری فر، محمدرضا، خانواده در اسلام با نگرش روان شناسی، سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم، ۱۳۸۵.
- ۷- السعداوی، نوال، چهره عریان زن عرب، ترجمه حمید فروتن و رحیم مرادی.
- ۸- صدوق، ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، بیرون دارالاضواء، ۱۴۱۳ق.
- ۹- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷.
- ۱۰- کلینی، محمد بن یعقوب، فروع الکافی، بیرون دارالاضواء، ۱۹۹۲م.
- ۱۱- گنجی، حمزه، بهداشت روانی، تهران، ارسباران، ۱۳۸۲.
- ۱۲- مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، تهران، صدرا، ۱۳۶۸.
- ۱۳- مینوچین، سالوادر، خانواده و خانواده درمانی، ترجمه باقر ثنایی، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۷۵.
- ۱۴- نهج البلاغه، المعجم المفهرس، محمد دشتی و کاظم معزی، ۱۳۷۲.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی